

การศึกษาทฤษฎีฐานรากของสถานศึกษาที่ปฏิบัติการเศรษฐกิจ แบบพอเพียงดีเด่น*

Grounded Theory Study of a School with Outstanding Sufficiency Economy Practices

ศุภวิชญ์ คงลักบัน และพระมหาศุภชัย สุภกิจโจ (ศุภชัย บุตรเกษ)

Supawich Kongsakban and Phramaha Suphachai Suphakicco (Suphachai Butraket)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahamakut Buddhist University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: supawich.ksb@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะ และสาเหตุ ของปรากฏการณ์หลัก ของการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงจนได้รับการยอมรับว่าดีเด่นของโรงเรียนพอเพียง 2) ศึกษายุทธศาสตร์ ที่โรงเรียนพอเพียงได้นำมาใช้จนได้รับการยอมรับว่าเป็นโรงเรียนปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่น รวมถึงเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะและเงื่อนไขสอดแทรกทั่วไป ที่มีผลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์เหล่านั้น และ 3) ศึกษาผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น จากการใช้ยุทธศาสตร์ที่แสดงถึงการเป็นโรงเรียนที่ปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้ดีเด่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ จำนวน 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็น แบบสอบถาม ใช้แบบปลายเปิดในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดสนทนากลุ่มเป้าหมาย และแบบสังเกตและจดบันทึก ใช้แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม เครื่องบันทึกเสียง และเอกสารต่างๆ ของทางราชการ การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล การวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบอย่างต่อเนื่อง จำแนกเป็นหมวดๆ เปรียบเทียบสารสนเทศใหม่ที่ได้กับ “หมวดต่างๆ” ถือเป็นกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอุปมาน เปรียบเทียบตัวบ่งชี้กับตัวบ่งชี้ รหัสกับรหัส และหมวดกับหมวด อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการวิจัย เพื่อขจัดความกำกวมไป การวิเคราะห์ข้อมูลมี 3 ขั้นตอน คือ 1) การเปิดรหัส 2) การหาแก่นของรหัส และ 3) การเลือกรหัส และการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพของทฤษฎี

*ได้รับบทความ: 26 กุมภาพันธ์ 2568; แก้ไขบทความ: 12 กรกฎาคม 2568; ตอรับตีพิมพ์: 8 สิงหาคม 2568

Received: February 26, 2025; Revised: July 12, 2025; Accepted: August 8, 2025

ผลการวิจัยพบว่า

1. ลักษณะและสาเหตุของปรากฏการณ์หลักของโรงเรียนพอเพียงมีการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียง
2. เงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะและเงื่อนไขสอดคล้องทั่วไประหว่างการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ของโรงเรียนพอเพียง
3. ผลสืบเนื่องจากการใช้ยุทธศาสตร์ คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การเป็นศูนย์การเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้หรือฐานการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คำสำคัญ: การศึกษาทฤษฎีฐานราก; โรงเรียนพอเพียง; เศรษฐกิจแบบพอเพียง

Abstract

This research aims to: 1) Examine the characteristics and causal conditions of the core phenomenon related to the development of schools adhering to the principles of sufficiency economy that have been recognized for their excellence; 2) Investigate the strategies employed by these schools, which have earned them recognition as outstanding practitioners of the sufficiency economy, including specific contextual conditions and general intervening conditions affecting the choice of these strategies; and 3) Analyze the consequential outcomes resulting from the implementation of these strategies that illustrate the schools' excellence in applying the principles of sufficiency economy. This study employs a qualitative research approach, with a sample comprising 40 individuals involved in the phenomenon providing data through interviews. The instruments employed in this study consisted of open-ended questionnaires for conducting in-depth interviews and focus group discussions; observation checklists for both participant and non-participant observations; audio recording devices; and relevant official documents, while data analysis is conducted using constant comparative data analysis. This process involves comparing the new and the existing information categories and adopting an inductive approach to analyze indicators, codes, and categories throughout the research period to eliminate redundancy. Data analysis follows 3 stages: 1) Open Coding, 2) Axial Coding, and 3) Selective Coding, culminating in developing a logical paradigm or a visual representation of the generated theory.

The findings of the research indicate that:

1. The characteristics and causal conditions of the core phenomenon in sufficiency economy schools are rooted in the sufficiency economy principles.
2. Contextual and intervening conditions influence the strategic choices of sufficiency economy schools.
3. The consequences of employing these strategies include observable changes, the learning center establishment, and educational resources aligned with the sufficiency economy principles.

Keywords: Grounded theory study; Sufficiency Economy School; Sufficiency economy

1. บทนำ

กระบวนการพัฒนาประเทศ เป็นกระบวนการที่สลับซับซ้อนจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เข้ามาช่วยในการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ 9 ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ความตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอดีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ” (เกษมสันต์ สกุรัตน์, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่ทำให้เกิดรัฐพึงจัดระบบเศรษฐกิจให้ประชาชนมีโอกาสดำเนินชีวิตได้จากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไปพร้อมกันอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และยั่งยืน สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขจัดการผูกขาดทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรม และพัฒนาความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประชาชนและประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2560) ตรงกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562, 2562) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่ยึด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมดุลผสมผสาน มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกัน การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ประกอบกับแผนการศึกษาแห่ง

ชาติ พ.ศ. 2560-2579 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย หลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All) หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเท่าเทียม และทั่วถึง (Inclusive Education) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และ หลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (All for Education) อีกทั้งยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs 2030) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562 กระทรวงมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมและกำกับดูแลการศึกษาทุกระดับ ทุกประเภท กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากร เพื่อการศึกษาส่งเสริมและประสานงานการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬา มีการติดตามตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายมุ่งพัฒนาสถานศึกษาทุกแห่งให้สามารถจัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีคุณภาพด้วยความยั่งยืน จึงต้องมีการพัฒนา “สถานศึกษาพอเพียง” ให้เป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ประกอบกับแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ.2563-2565) กำหนดผลผลิต/ผลลัพธ์ภายใต้ยุทธศาสตร์ 1 พัฒนาหลักสูตร กระบวนการจัดการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล ผลผลิต/ผลลัพธ์ โดยกำหนดให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงขึ้น มีทักษะการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ วิชาชีวิตและสุขภาวะที่ดี มีทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดในเชิงสร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีคุณธรรมจริยธรรมและมีจิตอาสา มีจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม และนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การดำเนินชีวิต ผู้สำเร็จการศึกษาทุกระดับ/ประเภทได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพมาตรฐานการศึกษาของชาติ รวมทั้งมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสามัคคีปรองดอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ.2563 ได้กำหนดเป้าหมายนโยบายผู้เรียนเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ คิดริเริ่มและสร้างสรรค์นวัตกรรม มีความรู้ มีสมรรถนะตามหลักสูตร และคุณลักษณะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 มีสุขภาวะที่เหมาะสมตามวัย มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเป็นพลเมืองพลโลกที่ดี (Global Citizen) พร้อมก้าวสู่สากลนำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยส่งเสริมให้สถานศึกษาทุกระดับพัฒนากระบวนการดำเนินงานให้เกิดนวัตกรรมทางการบริหารจัดการสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

การบริหารจัดการองค์การร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ต้องอาศัยกระบวนการบริหารจัดการ ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ (Planning and Decision Making) การจัดองค์การ

(Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) และความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลตามเป้าหมายขององค์กร “แหล่งเรียนรู้” ถือว่าเป็นข้อมูลข่าวสารหรือสารสนเทศที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้โดยสถานศึกษา/ครูเป็นผู้จัดหลักสูตร/กิจกรรมการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน หรือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองนำไปสู่การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ หรือเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียน จะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบครอบคลุมทั้งปัจจัยนำเข้ากระบวนการผลิตและผลลัพธ์ และการให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อปรับปรุงพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนให้บรรลุผล โดยใช้แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วในสถานศึกษาและท้องถิ่นเป็นหลักหรือจัดแหล่งเรียนรู้ขึ้นใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของผู้เรียน สถานศึกษาหรือชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมาย บทบาท แนวทางการดำเนินงาน และการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ (Daft, 2017; Griffin, 2017; Schermerhorn, 2016; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562) กระบวนการบริหารจัดการเชิงระบบ มีปัจจัยภายในและภายนอก ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน คือ ผู้บริหาร ครู ผู้เรียน กรรมการสถานศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และหน่วยงานในชุมชนอื่นๆ วิธีการเชิงระบบที่ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า (Inputs) กระบวนการ (Process) ที่มีกลไกควบคุม (Control) หรือวิธีการที่ใช้ในการควบคุมหรือตรวจสอบกระบวนการเพื่อให้ได้ผลผลิต (Outputs) และมีการให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) เพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินการกับเป้าหมายที่ตั้งไว้ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงหรือพัฒนาความรู้หรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การจะพัฒนาองค์ความรู้ (Knowledge) หรือคุณลักษณะของผู้เรียนให้บรรลุผลตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้ (Resource) และกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) เนื่องจากความรู้เกิดจากแหล่งเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ (Knowledge as Resource and Process) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2563)

ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะศึกษากระบวนการบริหารจัดการเชิงระบบแบบมีส่วนร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์หลัก (Core Phenomenon) ยุทธศาสตร์ (Strategies) เกี่ยวกับเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ (Contextual Conditions) และเงื่อนไขสอดแทรกทั่วไป (Intervening Conditions) ตลอดจนผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์ที่แสดงถึงความเป็นสถานศึกษาพอเพียงที่เป็นแบบอย่างที่ดี ผลการวิจัยที่เกิดขึ้นสามารถเผยแพร่ นำความรู้เป็นแนวทางการพัฒนาการศึกษา พัฒนาชุมชน สังคม และประเทศอย่างมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะ และสาเหตุของปรากฏการณ์หลักของการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงจนได้รับการยอมรับว่าดีเด่นของโรงเรียนพอเพียง

2. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์ที่โรงเรียนพอเพียงได้นำมาใช้จนได้รับการยอมรับว่าเป็นโรงเรียนปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่น รวมถึงเงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะ และเงื่อนไขสอดแทรกทั่วไป ที่มีผลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์เหล่านั้น
3. เพื่อศึกษาผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น จากการใช้ยุทธศาสตร์ที่แสดงถึงการเป็นโรงเรียนที่ปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้ดีเด่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory Study) เป็นปฏิบัติการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างเป็นระบบของการรวบรวมข้อมูล การจำแนกข้อมูลเป็นหมวด (Categories/Themes) และการเชื่อมโยงหมวดเหล่านั้น เพื่อนำเสนอทฤษฎี (Theory) ที่เป็นแนวคิดกว้างๆ สำหรับอธิบายกระบวนการของเหตุการณ์ (Events) กิจกรรม (Activities) การกระทำ (Actions) หรือปฏิสัมพันธ์ (Interactions) ในประเด็นที่วิจัย ดังนั้น ทฤษฎีที่เป็นผลจากการวิจัยทฤษฎีฐานรากจึงเป็น “ทฤษฎีเชิงกระบวนการ” (Process Theory) ที่อธิบายถึงกระบวนการของเหตุการณ์ กิจกรรม การกระทำหรือปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น (Schwandt, 2001; Creswell, 2008) โดยกำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง วิธีการศึกษา เครื่องมือวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สถานศึกษาที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปี 2554-2561 จำนวน 332 แห่ง แบ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา จำนวน 207 แห่ง และโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา จำนวน 125 แห่ง โดยคัดเลือกสถานศึกษา 1 แห่ง มีกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ จำนวน 40 คน แบ่งออกเป็น 10 กลุ่ม ดังนี้ 1) ผู้อำนวยการโรงเรียน และรองผู้อำนวยการโรงเรียน 2 คน 2) ครูผู้สอนในโรงเรียน 8 คน 3) นักเรียน ผู้นำนักเรียน และนักเรียนดีเด่น 8 คน 4) กรรมการสถานศึกษา ประกอบด้วย ประธานกรรมการ กรรมการซึ่งเป็นตัวแทนผู้ปกครอง และผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน 5) ผู้ปกครองนักเรียน 5 คน 6) คนในชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนที่มีอาวุโส และผู้นำกลุ่มพัฒนาในชุมชน 5 คน 7) ผู้อำนวยการโรงเรียนที่ใกล้เคียง 1 คน 8) ผู้อำนวยการและรองผู้อำนวยการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่เกี่ยวข้อง 2 คน 9) ผู้ให้การนิเทศ ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการจัดการศึกษาของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา 2 คน และ 10) ผู้มาศึกษาดูงาน ได้แก่ ตัวแทนคณะครูและผู้บริหารจากโรงเรียนต่างๆ ที่เคยมาศึกษาดูงาน 2 คน

2. ด้านเนื้อหา โรงเรียนปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่นที่ใช้ในการวิจัยเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เนื่องจากเป็นโรงเรียนต้นแบบ สามารถนำผลการวิจัยนำไปใช้เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาโรงเรียนแห่งอื่นได้อย่างกว้างขวาง เพราะโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีกระจายอยู่ทั่วประเทศจำนวนมาก ซึ่งหลายโรงเรียนอาจยังต้องการองค์ความรู้ที่แสดงถึงความเป็นต้นแบบที่ดี เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาโรงเรียนของตนเอง

3. ด้านพื้นที่วิจัย ได้แก่ พื้นที่ในเขตจังหวัดขอนแก่น

4. ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา ภาคเรียนที่ 1 และภาคเรียนที่ 2 ของปีการศึกษา 2564

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้ 1) แบบสอบถามแบบปลายเปิด (Open-ended Questionnaire) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามขึ้นโดยอิงตามวัตถุประสงค์และกรอบการวิเคราะห์ตามระเบียบวิธีวิจัยแบบทฤษฎีฐานราก เพื่อสำรวจความคิดเห็นและประสบการณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยแบบสอบถามประกอบด้วยคำถามจำนวน 6 ข้อ ดังนี้ (1) ลักษณะของความเป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแบบอย่างที่ดีมีลักษณะใดบ้าง (2) ปัจจัยหรือสาเหตุที่ส่งผลให้โรงเรียนสามารถพัฒนาเป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแบบอย่าง (3) ยุทธศาสตร์ที่โรงเรียนได้นำมาใช้ในการพัฒนาให้เป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะอย่างไร (4) เงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะใดที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ (5) เงื่อนไขสอดคล้องทั่วไพบที่มีผลต่อการดำเนินยุทธศาสตร์ (6) ผลลัพธ์หรือผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวคืออะไรบ้าง 2) แบบสังเกต (Observation Form) ผู้วิจัยได้พัฒนาแบบสังเกตเชิงพฤติกรรม เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลจากการมีส่วนร่วมและการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเป้าหมาย โดยมีกรอบการสังเกตจำนวน 5 ประเด็น ได้แก่ (1) การแสดงออกถึงความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ (2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นภายในโรงเรียน (3) ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ทั้งในบทบาทผู้นำและผู้ตามในการจัดการศึกษา (4) ทักษะการสื่อสารและการรับรู้ในกระบวนการดำเนินงาน (5) ความสามารถในการเสนอปัญหาและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

ทั้งนี้ เครื่องมือวิจัยทั้งสองฉบับได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาการบริหารการศึกษาและการวิจัยเชิงคุณภาพ จำนวน 3 ท่าน และปรับปรุงตามข้อเสนอแนะเพื่อให้เหมาะสมต่อการเก็บข้อมูลในบริบทของโรงเรียนพอเพียง

6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการประมวลผล การวิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบอย่างต่อเนื่อง (Constant Comparative Data Analysis) โดยผู้วิจัยได้จำแนกเป็นหมวดๆ เปรียบเทียบสารสนเทศใหม่ที่ได้กับ “หมวดต่างๆ” ซึ่งถือเป็นกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอุปมาน (Inductive) ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบตัวบ่งชี้กับตัวบ่งชี้ รหัสกับรหัส และหมวดกับหมวด อย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการวิจัย ทั้งนี้ เพื่อขจัดการมีมากเกินไป (Redundancy) โดยผู้วิจัยมีคำถามอยู่ในใจเสมอ ดังนี้ 1) ข้อมูลที่ศึกษาคืออะไร 2) หมวดอะไรหรือคุณลักษณะอะไรของหมวดอะไรที่เหตุการณ์นี้บ่งถึง 3) อะไรที่เกิดขึ้นจริงจากข้อมูลที่ได้มา และ 4) อะไรที่เป็นกระบวนการเชิงจิตวิทยาสังคมพื้นฐานหรือกระบวนการโครงสร้างทางสังคมที่เห็นได้จากการกระทำ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลมี 3 ขั้นตอน คือ 1) การเปิดรหัส (Open Coding) 2) การหาแก่นของรหัส (Axial Coding) และ 3) การเลือกรหัส (Selective Coding) และการพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลหรือแผนภาพของทฤษฎี (Development of a Logic

Paradigm or a Visual Picture of the Theory Generated)

4. สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การศึกษาทฤษฎีฐานรากของสถานศึกษาที่ปฏิบัติการเศรษฐกิจแบบพอเพียง ดีเด่น สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ลักษณะของความเป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่นจนเป็นแบบอย่างที่ดี คือ 1) การมองจุดเด่นตนเองของโรงเรียน ประกอบด้วย (1) ด้านคุณภาพของผู้เรียน (2) ด้านกระบวนการบริหารและการจัดการ (3) ด้านกระบวนการจัดการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (4) ด้านการได้รับการยอมรับจากภายนอก และ 2) การมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย (1) การมีส่วนร่วมตามนโยบาย (2) การมีส่วนร่วมตามสถานการณ์ (3) การมีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัติ (4) การมีส่วนร่วมตัดสินใจและแก้ไขปัญหา

2. สาเหตุหรือปัจจัยความเป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่นจนเป็นแบบอย่างที่ดี คือ 1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย (1) แรงบันดาลใจ (2) คุณลักษณะสำคัญของบุคลากร และ 2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย (1) นโยบายและการส่งเสริมจากต้นสังกัด (2) บริบทพื้นฐานทางสังคม ศาสนาและวัฒนธรรม

3. ยุทธศาสตร์ที่โรงเรียนได้นำมาใช้จนเป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่นจนเป็นแบบอย่างที่ดี คือ 1) การเตรียมความพร้อมในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนในสถานศึกษา 2) การจัดระบบการเรียนรู้ 3) การจัดกิจกรรมโรงเรียนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 4) การดำเนินการเปลี่ยนแปลง และ 5) การสร้างเครือข่ายและขยายผล

4. เงื่อนไขเชิงบริบทเฉพาะที่มีผลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ คือ 1) ด้านการจัดระบบการเรียนรู้ และ 2) ด้านกิจกรรมโรงเรียนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

5. เงื่อนไขสอดแทรกทั่วไปที่มีผลต่อการเลือกใช้ยุทธศาสตร์ คือ 1) ด้านคุณงามความดี 2) ด้านกระบวนการคิดวิเคราะห์ 3) ด้านสภาพแวดล้อมและบริบท และ 4) ด้านการปลูกฝังอุปนิสัยพอเพียง

6. ผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้นจากการใช้ยุทธศาสตร์ที่โรงเรียนได้เลือกนำมาใช้จนทำให้เป็นโรงเรียนปฏิบัติการตามหลักเศรษฐกิจแบบพอเพียงดีเด่นจนเป็นแบบอย่างที่ดี คือ 1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 2) เป็นศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา และ 3) มีแหล่งเรียนรู้หรือฐานการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภายในโรงเรียน เป็นกรอบแนวคิดการศึกษาและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จำแนกผลออกเป็นหมวดหมู่และความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างปรากฏการณ์หลัก เงื่อนไขเชิงสาเหตุ ยุทธศาสตร์/การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรก และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาความเป็นโรงเรียนปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นของโรงเรียนพอเพียง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เพื่อพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์หลัก ยุทธศาสตร์ เจื่อนใจ และผลสืบเนื่องที่เกี่ยวข้อง การอภิปรายผลการวิจัยในบทนี้จะเชื่อมโยงผลการศึกษากับกรอบแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงชี้ให้เห็นถึงนัยสำคัญต่อการบริหารการศึกษาและการพัฒนาสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ปรากฏการณ์หลัก คือ การบริหารจัดการที่มุ่งพัฒนานักเรียนอย่างครบมิติ การบริหารจัดการที่มุ่งพัฒนานักเรียนอย่างชัดเจน โดยเน้นประสิทธิภาพและประสิทธิผลผ่านกรอบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 2 เจื่อนใจ (ความรู้และคุณธรรม) 3 หลักการ (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน) และ 4 มิติ (เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม) การบริหารจัดการนี้มีการปลูกฝังอุปนิสัยพอเพียงให้แก่ครู นักเรียน และชุมชนอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Strauss & Corbin (1998) ที่ระบุว่าปรากฏการณ์หลักในทฤษฎีฐานรากคือจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงทุกองค์ประกอบของการศึกษา การค้นพบนี้ยังสะท้อนแนวคิดของปรียานุช ธรรมปียา (2560, หน้า 15-28) ที่ระบุว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยพัฒนาคนใน 3 ด้าน ได้แก่ การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรม การที่โรงเรียนพอเพียงสามารถบูรณาการหลักการเหล่านี้ในการบริหารจัดการได้อย่างเป็นระบบ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญานี้ในบริบทการศึกษา ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของสัมฤทธิ์ กางเพ็ง (2562, หน้า 45-56) ที่เน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เป็นหลัก โดยงานวิจัยนี้ขยายผลไปสู่การบริหารจัดการองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน

2. ยุทธศาสตร์และเจื่อนใจที่สนับสนุนความสำเร็จ มีสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การเตรียมความพร้อมเพื่อนำมาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2) การจัดระบบการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (3) การดำเนินการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ และ (4) การสร้างเครือข่ายและขยายผลสู่ชุมชน ยุทธศาสตร์เหล่านี้ดำเนินการภายใต้ เจื่อนใจเชิงบริบทเฉพาะ เช่น การสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และบริบทท้องถิ่นที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และเจื่อนใจสอดคล้องกับแนวคิดของ Locke (2001) ที่เน้นการตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างเจื่อนใจและยุทธศาสตร์ โดยคำถาม “6C’s” (Context, Conditions, Causes, Covariance, Contingencies, Consequences) ช่วยให้เข้าใจว่ายุทธศาสตร์เหล่านี้ถูกเลือกใช้อย่างไรในบริบทที่แตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ ศรวณีย์ กิจเดช (2558) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิถีชีวิตพอเพียงในชุมชนเกษตรอุตสาหกรรม พบว่าโรงเรียนพอเพียงมีจุดเด่นในการบูรณาการยุทธศาสตร์ทั้งในระดับโรงเรียนและชุมชน

ซึ่งช่วยสร้างความยั่งยืนมากกว่า การที่โรงเรียนสามารถสร้างเครือข่ายกับชุมชนได้อย่างเข้มแข็งยังสอดคล้องกับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ (2563) ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา

3. ผลสืบเนื่อง จากการใช้ยุทธศาสตร์ ได้แก่ (1) การเปลี่ยนแปลงเชิงบวก ในตัวผู้บริหาร ครู นักเรียน และชุมชน เช่น การพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ คุณธรรมจริยธรรม และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง (2) การเป็น ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ที่ได้รับการยอมรับในระดับชาติ และ (3) การมีแหล่งเรียนรู้ภายในโรงเรียน ที่สนับสนุนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs 2030) และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังสนับสนุนแนวคิดของ Avery & Bergsteiner (2016) ที่ระบุว่าการบริหารจัดการที่ยึดหลักความพอเพียงสามารถนำไปสู่ความยั่งยืนในองค์กร การที่โรงเรียนพอเพียงกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ยังแสดงถึงศักยภาพในการเป็นต้นแบบให้กับสถานศึกษาอื่น ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยของศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงศึกษาธิการ (2563) ที่เน้นการประเมินสถานศึกษาแบบอย่างโดยรวม โดยงานวิจัยนี้ให้รายละเอียดเชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง

ผลการศึกษาวิจัยนี้เผยให้เห็นว่าโรงเรียนพอเพียงประสบความสำเร็จในการเป็นสถานศึกษาปฏิบัติ เศรษฐกิจพอเพียงดีเด่นผ่านการบริหารจัดการที่มุ่งพัฒนานักเรียนอย่างครบมิติ การใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่ส่งเสริมคุณภาพการศึกษา แต่ยังสร้างความยั่งยืนในชุมชนและสังคม งานวิจัยนี้จึงเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญสำหรับการพัฒนาการศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทย

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรมีหน่วยงานภาครัฐ ภาควิสาหกิจ และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย และแผนการพัฒนาโรงเรียนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความต่อเนื่อง เพื่อให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น

1.2 ควรกำหนดนโยบายการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาร่วมกับชุมชน ทั้งด้านความรู้ ทักษะ ทศนคติ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน ในการทำงานร่วมกัน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายชุมชน

1.3 ควรส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ที่ดี นำความรู้จากโรงเรียนสู่ชุมชน หรือนำความรู้จากชุมชนสู่โรงเรียน อาจสร้างฐานการเรียนรู้นอกโรงเรียน เป็นฐานการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้นักเรียนได้ออกไปศึกษาเรียนรู้ในพื้นที่ตามฐานการเรียนรู้ต่างๆ ที่ได้จัดทำขึ้นตามแผนการเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

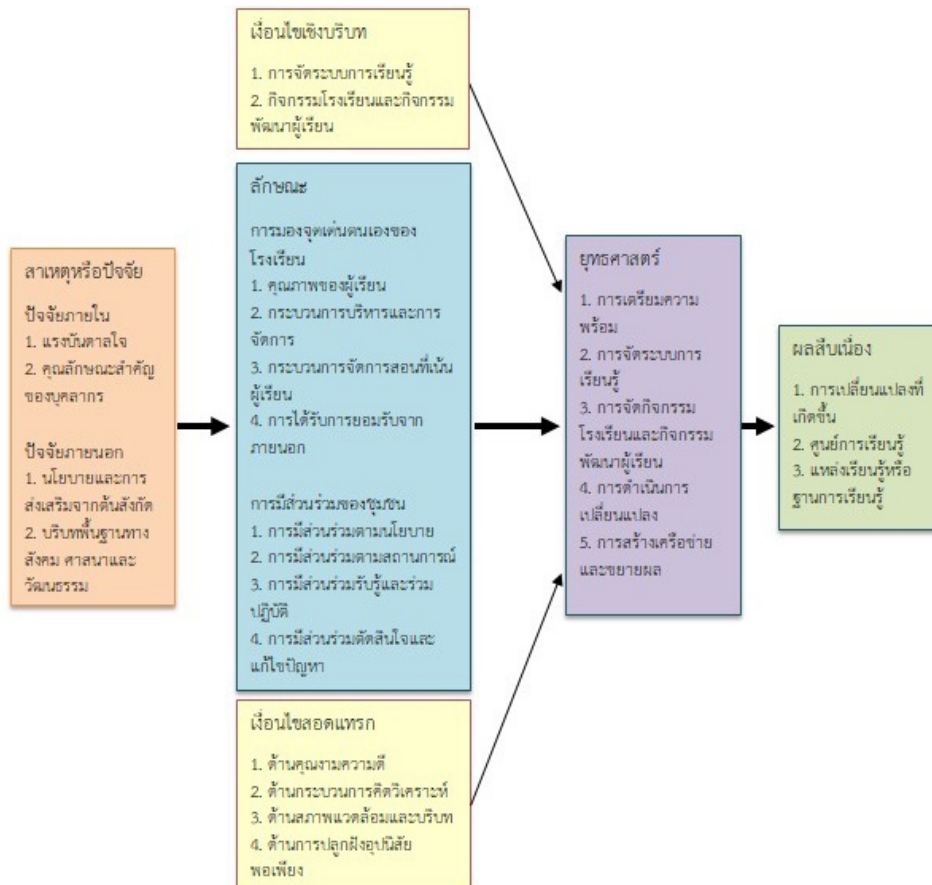
2.1 ควรทำวิจัยลักษณะเดิมซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่คมชัดมากยิ่งขึ้นหรือวิจัยเพื่อการยืนยันผลการวิจัยนี้ โดยนำมโนทัศน์ที่เป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎีนำไปกำหนดเป็นตัวแปรการทดสอบในรูปแบบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ

2.2 ควรเปลี่ยนวิธีวิจัยเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยและพัฒนา เพื่อการประยุกต์ใช้ทฤษฎีและการปฏิบัติ สามารถนำทฤษฎีกับการปฏิบัติไปใช้จริงได้

2.3 ควรเตรียมความพร้อมในการค้นคว้าก่อนลงภาคสนาม เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดความไวในเชิงทฤษฎี ศึกษาระเบียบวิธีวิจัย ฝึกปฏิบัติเทคนิควิธีวิจัย ฝึกทักษะการใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ต่างๆ ให้มีคุณภาพ การกำหนดขอบเขตระยะเวลาอยู่ในพื้นที่วิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลให้ครอบคลุมครบถ้วน

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

โรงเรียนพอเพียง มีความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างลักษณะ สาเหตุ ปรากฏการณ์หลัก ยุทธศาสตร์/ การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ เงื่อนไขเชิงบริบท เงื่อนไขสอดแทรก และผลสืบเนื่องที่เกิดขึ้น ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2561). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพัฒนาสถานศึกษาแบบอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง “สถานศึกษาพอเพียง” พ.ศ. 2561. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2563). แนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาสถานศึกษาแบบมีส่วนร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการศึกษา.
- _____. (2563). แผนยุทธศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2563-2565. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- เกษมสันต์ สกลรัตน์. (2560). การพัฒนารูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเสมือนภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้กรณีศึกษาเป็นฐานเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแก้ปัญหาของนิสิตปริญญาบัณฑิต. (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริญญช ธรรมปิยา. (2560). การพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 6(2), 15-28.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562. (1 พฤษภาคม 2562).ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนที่ 57 ก.
- สัมฤทธิ์ กางเพ็ง. (2562). การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนขยายโอกาส. วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา, 14(1), 45-56.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2560). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). นโยบายสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2563. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2563). นโยบายและจุดเน้นการดำเนินงาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2563. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. เข้าถึงได้จาก <https://bit.ly/3X7iORY>

- Avery, G. C., & Bergsteiner, H. (2016). *Sustainable leadership: Honeybee and locust approaches*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (3rd ed.). New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- Daft, R. L. (2017). *Management*. (13th ed.). Mason, OH: South-Western.
- Griffin, R. W. (2017). *Management*. (12th ed.). Mason, OH: South-Western.
- Locke, K. (2001). *Grounded theory in management research*. SAGE Publications.
- Schermerhorn, J. R. (2016). *Management*. (12th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Schwandt, T. A. (2001). *Dictionary of qualitative inquiry*. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

